

- פתיחה
- כללי האיסור
- אינו מדבר עימו
- דיבורים של שנאה
- מבקש רעתו
- ציון יחסים

דברי הלכה

גליון שבועי בעניני הלכה הנוגעים למעשה

פרשת נשא | מס' 108

נערך עפי' ספרי 'לרעך כמור' שע"י המכון לחקר מצות שבין אדם לחברו 052-7656528

פתיחה

האיסור "לא תשנא את אחיך בלבבך", עניינו ברגשי הלב. אדם המרגיש בליבו רגשות שנאה קלים לחברו, עדיין אינו עובר באיסור "לא תשנא", משום שאיסור זה קיים "שיעור" לעצמת השנאה. רק אם השנאה התגברה בשיעור גבוה, רק אז האדם עובר באיסור "לא תשנא".

קיימים שלושה סימנים המורים על שנאה בשיעור גבוה, ובהתקיים אחד מהם, האדם עובר ב"לא תשנא", ואלו הם: "אינו מדבר עמו שלושה ימים", "דורש רעתו", "שמח לאידו". כאמור, אלו הם רק סימנים, אך אינם תנאי בכדי לעבור ב"לא תשנא", לכן, אם ברור שקיימת שנאה בשיעור גבוה, שנאה כזו העלולה להתבטא בסימנים הנ"ל, האדם עובר בלא תשנא, גם אם לא הופיעו הסימנים הנ"ל מסיבה כלשהי. מאידך, יתכן בתנאים מסויימים, שאדם הנוטר בלבו רגשות שנאה קלים יעבור ב"לא תיטור", אע"פ שאין השנאה חזקה בכדי לעבור ב"לא תשנא". נראה בס"ד בלאו דלא תיטור. כמו כן, יתכן שיעבור על ביטול מצות "ואהבת לרעך".

ומבואר שיש היתר (ומצוה) לשנוא את הרשעים. יש המתקשים בהבנת ענין זה - מדוע לשנוא אדם? וכי לא עדיף לאהוב את כולם? ענין זה יבואר במשל: ראובן מצא את אביו שרוע על הרצפה פצוע וזב דם. התברר שפלוני הכה את אביו באכזריות כדי לגנוב את כספו. תגובתו של ראובן היתה שנאה ואיבה כלפי אותו פלוני, מתוך קינאה לכבוד ולשלום אביו. רגשות השנאה כלפי אויבי אביו, הם ביטוי לאהבתו של ראובן לאביו. אם ראובן יאמר "אינני שונא אותו", הדבר מורה על פגם באהבתו של ראובן לאביו.

באותה מידה, אדם שאינו שונא את הרשעים אויבי ה', מראה בעצמו חסרון באהבת ה'. שנאת הרשעה המצויה בעולם נובעת גם מיראת שמים - "יראת ה' שנאת רע" (משלי ח' ג). עניינה של שנאה זו הוא בריחוק ותיעוב בלבד, ולא בדרישת רעה.

כאשר מתעוררים בלב האדם רגשי שנאה כלפי חברו, עליו לעצור ולהתבונן, האם ברגשות אלו הוא עובר על איסור. אם כן, עליו להתאמץ בכל עוז לעקור רגשות אלו מליבו. התורה ירדה לשורש נפשו של האדם, ונתנה עצה גדולה כיצד לעקור רגשות אלו מן הלב, וזאת ע"י כך שיוכיח את חברו: "מדוע עשית לי כך וכך?", וזהו שנאמר: "לא תשנא את אחיך בלבבך (אלא) הוכח תוכיח את עמיתך". תוכחה זו בכוחה, ברוב המקרים, לבטל את השנאה.

כללי האיסור

אסור מהתורה לשנוא אדם מישראל, שנאמר: "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט, יז). נחלקו הראשונים מהי הוראת המילה

"בלבבך" שבפסוק זה:

יש שפירשו שלא אסרה תורה אלא שנאה נסתרת בלב, כאשר כלפי חוץ הוא מעמיד פני אוהב, אולם כאשר הוא מגלה את שנאתו כלפי חוץ, אינו עובר בלאו זה. אמנם הוא מבטל מצות עשה של "ואהבת לרעך כמוך", וכן עובר על איסור נקימה ונטיירה. (רמב"ם בספר המצות ל"ט ש"ב, חינוך מצוה רלח). [לדעה זו השנאה הנסתרת נחשבת למסוכנת, משום שיש לחוש שהיא תעמיק עד שתתפרץ בחזקה, או משום שאין שונאו יודע על כך ואינו יכול להשמר ממנו].

ויש שפירשו ש"בלבבך" היינו שנאה שבלב, בין אם מגלה את שנאתו ובין אם הוא מסתירה. להוציא אם מתנהג כשונא, ובלבו אינו שונא, שאז אינו עובר בלאו זה (שאלות וישב שאלתא כז, רמב"ן עה"ת בפסוק לא תשנא, יראים סי' קצה, רש"י בערכין טז: ועוד) [ע"י בספר "בין אדם לחברו" סוגיא א. לדעות אלו שנאה גלויה חמורה יותר משום שבדרך כלל היא גדולה יותר, והתורה אסרה גם שנאה שבלב].

◆ כשאני פוגש אותו בחדר המדרגות, אני כובש את פני בקרקע, וחולף על פניו כאילו שהוא לא קיים, אני ממש שונא אותו".

◆ בסיום התפילה בליל שבת אני אומר 'שבת שלום' לכולם, פרט לראובן - איתו אני לא מדבר. אני משתדל שמבטינו לא יפגשו, ואם בטעות זה קורה, מיד אני מסיט את פני הצידה, אני שונא אותו".

◆ כשנכנסתי לאסיפת הדיירים, אמרתי 'שלום' לכולם, ובמבט חטוף הבטתי בכל השכנים איתם אני מיווד, פרט לשכן הגר מעלי - במודע הקפדתי שה'שלום' שלי לא יהיה מכוון אליו. אני ממש שונא אותו".

◆ אבא שלי מסוכסך עם אבא שלו, ולכן הוא השפיע עלי שאשנא אותו וביקש שלא אדבר איתו" - אסור לבן לציית לצווי זה, משום שבכך הוא עובר ב"לא תשנא" (שו"ת הרא"ש כלל טו סימן ה).

◆ אני לא שונא אותו, אבל מאז שהוא נבחר לראש ועדת הכיתה אני לא משחק איתו, וגם 'שלום' אני לא משיב לו" - קביעה זו איננה נכונה, משום שבאמת מסתתר מאחריה רגש של שנאה הנובע מקנאה, ונער זה עובר באיסור "לא תשנא".

התנהגות כשונא מבלי שנאת הלב, היא כגון דורש רעתו מבלי שנאה (מזיק, גונב, מכה וכו') ואין לו שנאה בלב אליו) שאז אינו עובר בלא תשנא, אך עובר באיסורים אחרים. למעשה, אין בדרך כלל השלכה מעשית במחלוקת זו, ובכל אופן אסור לשנוא, בין אם שומר את השנאה בלב, ובין אם מגלה את השנאה כלפי חוץ.

אינו מדבר עימו

סימן המורה על שנאה בשיעור גבוה בכדי לעבור בלא תשנא הוא: כל שאינו מדבר עם חברו שלושה ימים, מתוך שנאה (חפץ חיים

בקונטרס אהבת ישראל פרק ב, וכ"מ ברא"ש בנדרים סה: ובשו"ת הרא"ש כלל טו סימן ה'. בסיפרי למדו זאת מהפסוק: "והוא לא שונא לו מתמול שלשום" דברים יט ד. לכן, אם מקננים בלבו רגשי שנאה קלים שאינם באים לידי ביטוי בניתוק יחסים, אינו עובר על איסור זה. מן האמור נלמד, שאדם שלא דיבר עם חברו שני ימים מתוך שנאה קלה, יקפיד להסיר את השנאה מהלב וידבר עמו ביום השלישי, כדי שלא תתגבר שנאתו בשיעור גבוה, וכך הוא לא יעבור ב"לא תשנא".

♦ הוא כל כך הכעיס אותי, שכל יום האתמול לא יכולתי לדבר איתו, וגם היום אני עדיין מקפיד עליו, שאפילו 'בוקר טוב' לא אמרתי לו. אבל, עד מחר אשבור את המתיחות שנוצרה בינינו". במצב זה אינו עובר ב"לא תשנא". [ביומאים הראשונים קיים כעס, ואין שנאה בדרך כלל, אך עלולה להתפתח שנאה, ואם ידבר עמו ביום השלישי לא תתפתח שנאה בד"כ]. (כן מבואר בעמק הנצי"ב לספרי דברים עמ' רג).

כאמור לעיל, שיעור זה נאמר רק כסימן המורה על שנאה חזקה בשיעור גבוה שבה עוברים ב"לא תשנא". לכן, אם ברור שקיימת שנאה חזקה המסוגלת לגרום לניתוק יחסים לשלושה ימים, עובר ב"לא תשנא", אע"פ שהוא מדבר עם חברו מסיבה כלשהי.

♦ ראובן שונא את ה"בוס" שלו שנאה חזקה. ראובן מסתיר את שנאתו ומדבר עם ה"בוס" בחביבות, כדי שלא יפטר אותו. שנאתו של ראובן היא חזקה, והוא עובר ב"לא תשנא", אע"פ שהוא מדבר איתו, משום שאם הוא לא היה ה"בוס" שלו, הוא לא היה מדבר עמו כלל.

♦ כלה פלונית שונאת את חמותה. היא מדברת איתה בנימוס רק כדי לכבד את רצון בעלה, שביקש ממנה שתנהג כן. אם בעלה לא היה מבקש זאת, היא לא היתה מדברת עם חמותה - דבר המורה על שנאה חזקה, ולכן הכלה עוברת ב"לא תשנא".

דיבורים של שנאה

קיימים מצבים שבהם אדם שונא את חברו. שנאתו היא כה גדולה, עד שאין הוא מסוגל לדבר עמו דברי ידידות כמקובל בין מכרים, אך בפועל, הוא אינו מנתק עמו את היחסים לגמרי, אלא ממשיך לדבר עמו דיבורים המוגדרים כ"דיבורי שנאה". הדבר מורה על שנאה גדולה ועובר באיסור 'לא תשנא'.

דיבורים המוגדרים כ"דיבורי שנאה" הם כגון:

- דיבורי קינטור, חירוף וגידוף [ובזה הוא עובר גם על 'לא תונו' או על ביטול 'ואהבת לרעך', בנוסף לאיסור 'לא תשנא'. ובזה הוא נחשב לימבקש רעתו, ואין צריך לשיעור ג' ימים, כדלקמן].

- דיבורים שכלפי חוץ נשמעים כדיבורי ידידות אך הם דברי חנופה, אחד בפה ואחד בלב, ומטרתו לגנוב את דעת חברו בכדי שיחשוב שהוא אוהבו ולא ישמר ממנו, וכך יוכל להזיק לו בעתיד.

מבקש רעתו

סימן נוסף המורה על שנאה גדולה הוא: "מבקש רעתו", וכנזכר בפסוק: "והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו" (במדבר לה, כג). דהיינו, שמחפש אחר תחבולות להרע לו, להצר לו ולהתנקם ממנו. (תשובת רבנו שרירא גאון (תשובות גאונים קדמונים סי' ק, מובא בגרי"פ פערלא עמ' 282), שו"ת מהרש"ל סי' לג, עמק הנצי"ב (ספרי במדבר ח"ב עמ' שכג)).

נסתפקתי דשמא השמח לאיד הוא דוקא בדברים גדולים כצרה ואסון, ואילו מבקש רעתו הוא אף בעושה לו נזקים קטנים. אמנם, דעת מרן הגר"ח"ק שליט"א היא ששמח לאיד הוא אף בכשלונות קטנים, ולפי"ז מבקש רעתו ושמח לאידו הם שני צדדים של אותה מטבע, זה במעשה, וזה במילוי רצונו על רעת חברו ושמחה על כך.

להלן מספר דוגמאות למעשים, שהעושה אותם נחשב ל"מבקש רעתו של חברו", ואם הם מלווים בשנאה, הוא עובר באיסור "לא תשנא".

♦ המנסה להזיק לחברו בממונו, כבודו, מעמדו, פרנסתו וכיוצ"ב. מלשין עליו כדי שיענש ע"י השלטון (באופן האסור). אני שונא אותו, ולכן, בכל פעם שאני רואה מודעה המכריזה על הרצאה שהוא עומד לתת, "אני תולש את המודעה".

♦ מדבר עליו לשון הרע מתוך שנאה, כדי להזיק לו או להכפיש את שמו בחברה וכיוצ"ב. (חפץ חיים בפתיחה לאוין ז). "השפעת עליהם שלא יקנו בחנות שלו".

♦ מקלל את חברו מתוך שנאה על מנת להזיקו בקללתו: "הלואי שיפסיד בעסקים שלו".

צינון יחסים

רשאי האדם לצנן את הקשר עם חברו שלא מחמת שנאה, אלא משיקולים ענייניים, כגון משיקולי חוסר תועלת, איבוד זמן, הקשר גורם לו לרוגז וכיוצא בזה. אע"פ שצינון היחס לחברו, מקשר ידידותי קרוב ליחס רגיל בין מכרים, אין בו משום "לא תשנא", אם הוא נעשה מהשיקולים הנ"ל. ברם, לפעמים צינון היחס נובע מרגשי נקמה, ואז הוא עלול לעבור ב"לא תיקום ולא תיטור" [יש להעיר שמבחינה מוסרית יש לחוש בכל צינון יחסים שיש בו ממידת השנאה וראוי להזהר בכך. וכתב האור החיים הקדוש על התורה (על הפסוק לא תשנא) שאף הרחקה בלב קרויה שנאה, וכל שירחיקהו מלבו קצת הנה הוא יורד ממדרגת אח ועובר ב"לא תשנא", ע"כ].

אדם שאינו שונא את חברו, אך הוא אינו אוהב להיות בחברתו משום אופיו והליכותיו, ובלשון העם הוא "אינו סובל אותו", אינו עובר בלא תשנא, אם אכן הוא אומר לו שלום, ואינו דורש את רעתו ואינו שמח לאידו. יש לשים לב שהגבול הוא דק ועלול בקלות לגלוש לשנאה.

♦ ראובן אינו סובל את שמעון. הוא אומר לו שלום, מתפלל עליו בעת חוליו, משאיל לו חפציו, וממליץ עליו לטובה בעת הצורך. אך לא נעים לו בחברתו והוא משתדל להמנע ממפגש איתו. ראובן אינו עובר בלא תשנא.

ראובן אינו מחבב את בני עדה פלונית. הוא מרגיש כלפיהם זרות מסויימת, ואינו חפץ בקירבתם. אך הוא אינו שונא אותם, שהרי הוא אומר שלום לכל אחד מבני עדה זו, עוזר להם בעת הצורך ואינו שמח אם יהיו בצרה. ראובן אינו עובר בלא תשנא. כל אדם הנמצא במצב זה צריך לבחון היטב שאכן אלו רגשותיו ואין בהם שנאה ואל ירמה את עצמו. למרות האמור, נכון לפתח סובלנות לכל אחת מעדות ישראל הקדושות, ולראות בהם את הנקודות היפות והחיוביות הקיימות בכולן!

גליון זה מוקדש לעילוי נשמות
דוד בן חיים צבי ז"ל
נלב"ע ב"ז אייר
ת.נ.צ.ב.ה.

לע"נ מרת חנה חסיה בת יעקב ז"ל
לע"נ משה בן יוסף אלימלך ז"ל
לע"נ יעקב בן שמואל ז"ל
לע"נ משה בן בנימין ז"ל

לע"נ שרה בת יעקב יוסף ז"ל
לע"נ אברהם יצחק ב"ר ישראל משה הכהן ז"ל
לע"נ משה בן יעקב ז"ל
לע"נ ויקטוריה בת שרה ז"ל

הגליון מוקדש לעילוי נשמות
הר"ר יחזקאל לייבל בן אברהם הכהן קדמו ז"ל
אוהב דבר ה' זו הלכה
היה מעמודי התווך בהחזקת הגליון
ת.נ.צ.ב.ה.

להצלחת חסיה אסתר, יהודה בנימין ואברהם צבי נ"י ברוחניות ובגשמויות

העלון בחסות: קייטרינג וויסמאנדל